

Máté Krisztina: A művelődési és politikai élet kapcsolata 1945 után

Magyarországon az 1945-ös eseményekkel lezáruló és elinduló folyamatok vegyes megítélés alá kerülnek, elsősorban, ami a művelődési élet valamint a nevelésügy alakulását illeti. 1945 után ugyanis felértékelődik a felnőttoktatás szerepe az analfabetizmus csökkentése végett, ugyanakkor átértékelődött az iskolán kívüli népművelés szellemisége is. A szabadművelődés szervezeti rendszerének kiépítése ezt a két területet kívánta összefogni, de a politikai élet képlékenysége nagyban meghatározta az átalakulási folyamatot. (Juhász 2010)

A szabadművelődés egy újabb fogalomként jelentkezett a II. világháborút követő években a felnőttképzés történetében. Az 1987-es felnőttképzési kislexikon némileg hosszabban magyarázza ezt a szócikket, és jelzi, hogy a „*liberális szabadnevelés koncepciója ez*” (Csiby 1987:215) A 2002-es felnőttképzési lexikon értelmezése szerint a háborút követő 3 év koalíciós időszakának művelődési mozgalma volt. Ehhez kapcsolódva a tágabb értelmezésben már azt olvassuk, hogy az előző korszak iskolán kívüli népművelésével történő szakítást jelenti a szabadművelődés. (Durkó 2002) Több helyütt is találkozunk a két világháború közötti népművelést ért kritikával, mely szerint az teljesen állami befolyás és irányítás alatt állt. (Drabancz M. – Fónai 2005) Az ellenforradalmi rendszer népművelését mind szellemében mind pedig tartalmában az uralkodó osztályok érdekeit szem előtt tartó és védelmező szereppel ruházták fel. A második világháború végével ezt nem tartották folytatandó irányvonalnak, elsősorban ideológiai-politikai szempontból, mivel nem elégítette ki a feltörekvő új osztályok társadalmi igényeit. Ilyen és ehhez hasonló érvekkel támasztották alá a fogalomváltást. A népművelés szervezeti kereteit viszont továbbörökíthetőnek tartották. (Dancs 1988)

Ezért is kapott hangsúlyt a művelődési élet alakítása a '45 utáni politikában, hiszen egyes esetekben a kultúra eszközként jelent meg. A szabadművelődés kibontakozásának ingoványos terepén ezért is érdekes megvizsgálni a politikai bal- és jobboldal kultúrpolitikai tevékenységét, abból a szemszögből, hogy egyes pártok (Magyar Kommunista Párt, Szociáldemokrata Párt, Nemzeti Parasztpárt és a Független Kisgazdapárt) miként használták fel a szabadművelődés rendszerét politikai tevékenységük sikere érdekében.

Jelen írás egy szeletét adja annak a vizsgálatnak, amely a szabadművelődés ideológiájával és szervezeti alakulásának kérdéseivel foglalkozik beleértve a korszak politikai életének művelődési életre gyakorolt hatását, külön hangsúlyt fektetve a Független Kisgazdapárt kultúrpolitikájára.

A második világháborút követően fogalomváltás következett be a művelődési élet területén, amely a régi rendszerrel való szakítást is sejtette, az iskolán kívüli népművelést felváltotta a szabadművelődés gondolatisága. A szabadművelődés a szűkebb értelmezést tekintve a Karácsony Sándor nevéhez fűződő demokratikus felnőttnevelési és művelődési koncepciót jelentette, amely ekkor a hivatalos közművelődési politika rangjára emelkedett. Karácsony a változást látta 1945-ben, a demokratikus átalakulást. Lendvai L. Ferenc szerint Karácsony írásai 1945 előtt és 1945 után is ugyanabba az irányba mutatnak, munkái radikális demokratikus reformprogramján alapultak, ebben a programban viszont fontos helyett kapott a magyarság vallási és nevelési megújítása is. [Lendvai (Karácsony) 2003]

A kulturális élet átalakítását azonban megelőzte az ország háború utáni újjáélesztése, a gazdasági élet beindítása, a magyar népi demokratikus állam kiépítése, a „perifériára” szorult társadalmi, gazdasági fejlettség fokának erősítése. Az újjáépítés egy erős társadalmi szövetséget igényelt, mivel az állam legfontosabb funkciója a nemzeti lét megmentése volt, ehhez hozzátartozott az új magyar államiság önszervező tevékenysége, újonnan épülő intézmények, szervezetek formájában. Fontos funkciója volt a magyar államnak a magyar társadalom, illetve a társadalom humán szférájának és politikai rendszerének demokratizálásában. A magyar művelődési élet kérdései így a politikai pártok programjaiban is megjelentek, hangsúlyt fektettek a kérdésre. A háború után, a német megszállás „lerázása” után erőteljesen szélesedett a forradalmi demokrácia bázisa, azaz a Magyar Kommunista Párt (MKP), a Szociáldemokrata Párt (SZDP) és a Nemzeti Parasztpárt (NPP). (Berényi 1987) 1946 elején Lukács György tollából meg is született a kommunisták művelődéspolitikai programjának váza, Demokrácia és kultúra című cikkében. Lukács a tömegek kulturálódására helyezte a hangsúlyt, fontos célként tűzte ki, hogy növeljék a tömeg általános műveltségét, természetesen tömeg alatt a munkás és parasztréteget kell érteni, kifejtette ugyanis, hogy ezen rétegek anyagi védelme része a kultúrprogramnak. Ezzel a leszögezéssel Lukács összekapcsolta a kultúrharcot az osztályharccal. Dolgozók, parasztok, munkások kultúrájáról beszélt, a szocialista ideológia mentén a marxista elvek köszöntek vissza érvelésében, amely szerint a régebbi paraszti, munkáskultúra értékeire kell támaszkodni a kultúra új tartalmának kialakítása során, valamint ahogy ő fogalmazott, a magas műveltség alkotásaira. (Köpeczi 1986) A baloldali erők a népi demokráciáért, a szocializmusba való fokozatos átmenetért dolgoztak a magyar művelődéspolitikai területén is, ezzel szemben a konzervatív tábor, a katolikus egyházzal az élen leginkább a keresztény és magyar kultúra védelmezőiként elleneztek többek között a nagyfokú államosítást, a földreformot. Az egyház igyekezett egy táborba fogni a társadalmilag és politikailag az 1945 előtti rendszerhez kötődő rétegeket és a parasztságot, nemzetközi szinten a keleti segítség helyett a nyugat felé fordult. Mindemellett azonban helyet adtak a szabadművelődési gondolat központi céljának, a népi kultúra ápolásának, műsorpolitikájukban meg is jelent, valamint a vidéki művelődési élet irányítói zömmel a helyi egyház képviselői, azaz a papok voltak. (Kovalcsik 2003) A baloldali, de nem kommunista értelmiségiek, a szociáldemokraták, az NPP és a Kiszegzárpart baloldali értelmiségei elítélték a reakció konzervatív kultúrafelfogását, de a kommunistákkal sem értettek egyet. Az épülő demokrácia művelődéspolitikájában erőteljes befolyásoló tényezőt jelentettek azok az értelmiségiek, akik a népi írók híveiként a Nemzeti Parasztpárthoz csatlakoztak (Illyés Gyula, Veres Péter, Szabó Pál, Erdei Ferenc). (Köpeczi 1986)

Kísérlet egy polgári demokratikus berendezkedésre - a Független Kisgazdapárt kultúrpolitikájának szelete

A Független Kisgazdapárt (FKGP) különbözött a többi párttól, egyrészt abban, hogy a „felszabadulás” után, 1945 nyarán már országszerte voltak szervezetei, vidéki szervezetei is egyenletesebben helyezkedtek el a többiekéhez képest. A párt egyfajta gyűjtőpárt is volt egyben, mivel ide koncentráltak az antikommunista, konzervatív jobboldal elemei, a kolhozrendszerből rettegő kisgazdák, megfigyelhető volt az egykori kormányzat tagságának az FKGP felé való erőteljes áramlása. A párt azonban egy teljes belső átalakuláson ment keresztül, amely nevének bővülésében is megnyilvánult (Független Kisgazda, Földmunkás és Polgári Párt), ez a széles támogatottságra is utalt a társadalomnak a különböző elemei részéről (egyes felekezetek, zsidó polgárság, parasztság, középosztály). A párt jobboldali szárnya folyamatos ellentétben állt a kommunisták hatalmi törekvéseivel szemben. Megvolt ugyanakkor az ellenpólus is a kisgazdapárt értelmiségi szárnyán, meglehetősen aktívan tevékenykedtek a baloldaliak, az MKP szövetségesei (többek között Ortutay Gyula), így folyamatosan fennállt a párton belüli „ostromállapot”. (Litván 1996)

A párt jobboldali szárnya az új állami és politikai rend polgári eredetű formáit kívánták megszilárdítani. Kifogást emeltek a politikai pártok túlzott közéleti túlsúlyára vonatkozóan is. A hangsúlyt a centralizált államhatalom tekintélyének visszaállítására fektették. A kisgazdák jobbszárnya nem kívánt rögtön szakítani a koalícióval, a nemzeti összefogás politikájával, de a belpolitikai helyzetet rendezni kívánta. A párt az 1945-ös választások után a társadalmi, gazdasági és politikai élet szinte valamennyi területén mozgásba lendült. A Kisgazdapárt 1945 és 1946 folyamán a pluralista demokráciának megfelelő művelődéspolitikát folytatott, egyeztetni tudta a kultúra autonómiáját és a céltudatos politizálást. Ez a programszerűen kidolgozott kultúrpolitikán és az egyes művelődéspolitikai polémiákban is tetten érhető. A magyar kultúra megvédése mellett kielégítette a korszak társadalmi-politikai kihívásait, az elvárásokat. A kultúrának a modernizációban betöltött szerepét úgy értelmezte, hogy annak össze kell kapcsolódnia a parasztság felemelésével. A gyámoltás helyett azonban öntudatos paraszt-polgár kulturális aktivitással, a szabadművelődésen keresztül kívánta ezt megvalósítani. Felfogásuk az volt, hogy a társadalom szabad művelődését az értelmiségnek azonban segíteni kell, és irányítani. A kisgazdák által folytatott értelmiségpolitika jelentős értelmiségi tömeget állított a párt mögé. A kisgazdák ugyanis később belátták, hogy értelmiség nélkül nincs demokrácia. Az értelmiség szerepe tehát indokolt a társadalom művelődésének irányításában, de a művelődési élet a hatalomtól független legyen. A népművelés magának a népnek az ügye, az állam szerepe csak az összehangolás. A szabadművelődés egy élénk kulturális életet teremtett, de nem volt ideje kiteljesedni, a hatalmi változások nyomán a művelődés egyre inkább a politikai taktikázás szolgálatába került. (N. Szabó 1994)

A kisgazdák kultúrprogramja is elsősorban a közoktatásügy megreformálására irányult, a parasztpárti törekvésekkel ellentétben kihangsúlyozták, hogy csakis a tehetséges fiatalok felkarolása történjen meg, megakadályozva ezzel a tehetségtelenek diplomához, és ezzel magasabb pozícióhoz jutását. A közoktatás mellett azonban az iskolán kívüli népművelés Parasztszövetség által folytatott tevékenységének hasznosságát is kiemelte a párt 1945 nyarán kiadott programjában. A szakképzés megszervezésének kérdésére külön programpontot dolgoztak ki a kisgazdák. A fizikai munkásréteg tudásának elmélyítése céljából szorgalmazta a párt már az

elemi iskola felső osztályaiban meginduló szakképzést, valamint a mezőgazdasági ismeretek bővítését célzó téli gazdasági iskolát járasonként. (Romsics 2000) A VKM 1946. november 7-én küldte ki a 128.224/1946. VIII. ügyiratát, amely az Országos Szabadművelődési Tanács (OSZT) által kidolgozott tanfolyamok, szabadiskolák előadásainak vezérfonalát tartalmazta, ezek az anyagok irányadóak voltak és nem konkrét előadásanyagok. Az OSZT által kidolgozott vezérfonalak között a mezőgazdaság témakörében is találunk segédanyagokat, amelyek a földművelésről és állattartásról, valamint az időjárás hatásairól nyújtottak ismereteket. Ilyen formában az FGKP programja visszaköszönt, mivel felnőttek számára, mezőgazdasági előadásokat is tartottak, amelyhez központilag kidolgozott segédanyagot biztosított a VKM. (SZSZBMÖL XXIV. 722. 4 d. 837/1946)

A gazdasági jellegű tanfolyamok mellett meghatározóak voltak a népfőiskolák, amelyek 1945 után átrendeződtek. Azt megelőzően az egyházak voltak a legjelentősebb szervezői a népfőiskoláknak, 1945 után azonban elsősorban az FKGP védnöksége alatt álló Magyar Parasztszövetség szerepe kiemelkedő. (N. Szabó 1994) A fiatal paraszti származású fiatalok számára a népfőiskolák jelentették a felzárkózást az elmaradt ismeretek tekintetében, amely népfőiskolákat a Kisgazdapárt is szabadművelődési és politikai tevékenységének fórumává tett a Nemzeti Parasztpárthoz hasonlóan. (Molnár 1987) A Magyar Parasztszövetség célja, hogy a népfőiskolákban a parasztság köreiből neveljenek ki vezető személyiségeket a parasztok számára. Ezért nem a szakismeret átadása volt a meghatározó, hanem a népi kultúra, a parasztság történetével kapcsolatos, történelmi, irodalmi, politikai ismeretek, valamint „faluvezetési” tudnivalók. A háború utáni népművelésben a népfőiskolák mellett a szabadegyetemeknek volt még jelentős szerepe. 1946-ban a kisgazdák is szerveztek egy szabadegyetemet, ahol többek között Hajnal István történész, valamint Karácsony Sándor is előadott. Az FKGP művelődéspolitikai eszményei nem álltak távol Keresztury Dezső, vallás-és közoktatásügyi miniszter koncepciójától sem. (N. Szabó 1994) 1946 tavaszán azonban a Baloldali Blokk megalakulásával elindult a FKGP fokozatos felmorzsolásának taktikája, a párt jobboldali erejének megtörése, amely 1947-re meg is valósult. (Vida 1976)

A párt 1947-es programja is fontosnak tartotta az iskolán kívüli mezőgazdasági szakoktatás rendszerét, a parasztságot meg kell ismertetni a külföldi tudományos eredményekkel, termelési módokkal. Emellett pedig lehetőséget és időt kell biztosítani ennek a rétegnek a művelődésre, nemes szórakozásra. Ez azért is hangsúlyos, mert a szabadművelődési ügyvezetők jelentései gyakran arról adtak hírt, hogy a mezőgazdasági munkák miatt kevesen vesznek részt az egyes előadásokon, rendezvényeken. Az 1948-as párthatározaton pedig egyértelműen érezhető, hogy a párt baloldali szárnyának ideológiája fogalmazta meg. (Balogh - Izsák 1967)

Összegzés

A második világháborút követő művelődési korszak igen zavaros politikai időszakban kezdte meg kibontakozását és működését, az éledező, és egyre nagyobb befolyásra szert tevő pártok keresztüzében. Nehéz megítélni az 1945-1949 közötti szabadművelődés egészét, egyrészt a gyakori személycserék, valamint a képlékeny politikai háttér miatt. Keresztury Dezső irányelvei, tervei és eredményei egy idealizált, viszont mégis valóságosabb szándékot sejtetnek a szabadművelődés eszmeisége mögött, a baloldali orientáltság ellenére. A Keresztury-féle meglátás közelebb állt Karácsony Sándor ideológiájához, aki az autonóm politikálás híve volt, a politikát is az

egyéni szabadság szolgálatában kívánta megalapozni. Ezért is szorult vissza a kommunista hatalomátvétel után. Fontos tehát megvizsgálni az egyes pártok kultúrpolitikáját, mivel azok kulturális célú tevékenységei szintén meghatározóak voltak a művelődési folyamatban, valamint szerepet vállaltak abban. A pártok kultúrpolitikájának alaposabb megértéséhez azonban mélyebbre kell ásni, és helyi szinteken kell megvizsgálni a pártpolitikai tevékenységet a kialakulóban lévő szabadművelődési rendszerben.

Felhasznált irodalom:

- Balogh Sándor – Izsák Lajos (1979): Pártok és pártprogramok Magyarországon (1944-1948). Budapest, Tankönyvkiadó
- Berényi Sándor (1987): A magyar népi demokratikus állam közigazgatása 1944-45. Budapest, Kossuth Könyvkiadó
- Csiby Sándor (főszerk.) (1987): Felnőttoktatási kislexikon. Budapest, Kossuth Könyvkiadó
- Dancs Istvánné (szerk.) (1988): Dokumentumok a szabadművelődés történetéhez (1945-1949). Budapest, Kossuth Könyvkiadó
- Drabancz M. Róbert – Fónai Mihály (2005): A magyar kultúrpolitika története 1920-1990. Debrecen, Csokonai Kiadó
- Durkó Mátyás (2002): Szabadművelődés Magyarországon. In: Benedek András – Csoma Gyula – Harangi László (főszerk.) (2002): Felnőttoktatási és -képzési lexikon. Budapest, Magyar Pedagógiai Társaság – OKI Kiadó – Szaktudás Kiadó Ház, 483.
- Juhász Erika (2010): A hazai felnőttképzés kialakulásának fejlődése és főbb állomásai III. In: A szak- és felnőttképzés-szervezés gyakorlata. II/25. 1-8.
- Kovalcsik József (2003): A kultúra csarnokai. Budapest, EditioPlurilingua
- Köpeczi Béla (1986): A magyar kultúra útja. 1945-1985. Budapest, Kossuth Kiadó
- Lendvai L. Ferenc (2003): Karácsony Sándor: Magyarság és nevelés. Válogatott tanulmányok. Budapest, Áron Kiadó
- Litván György (1996): Koalíciós közjáték, 1945-1948. http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/koalicios_kozjatak_1945_1948/ Letöltés: 2012. július 31.
- Molnár János (1987): A Szociáldemokrata Párt művelődéspolitikája. 1944-1948. Budapest, Kossuth Könyvkiadó
- N. Szabó József (1994): A Független Kisgazdapárt művelődéspolitikája a politikai pluralizmus idején. (1945-1946). Nyíregyháza, MTA SZ-SZ-B Megyei Testülete
- Romsics Ignác (szerk.) (2000): Magyar történeti szöveggyűjtemény 1914-1999. I. kötet. Budapest, Osiris
- Vida István (1976): A Független Kisgazdapárt politikája. 1944-1947. Budapest, Akadémiai Kiadó

Levéltári forrás:

- XXIV. 722. Szatmár megye szabadművelődési felügyelősége 1946. (1947.) 1-6. doboz